

УДК 343.5:159.97

DOI: [https://doi.org/10.37203/kibit.2024.51\(2\).09](https://doi.org/10.37203/kibit.2024.51(2).09)

Анастасія КОГУТ,

аспірантка

ORCID ID: 0000-0002-1310-6758

kogut.n4544@gmail.com

Університет Григорія Сковороди в Переяславі
м. Київ, Україна

Юлія ЛАНОВЕНКО,

кандидатка психологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри психології КІБіТ

ORCID ID: 0000-0002-0008-7308

lanovenko@kibit.edu.ua

Київський інститут бізнесу та технологій
м. Київ, Україна

ВИТОКИ ТЕОРІЙ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ І ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Ідея покарання завжди викликала непідробний інтерес у філософів, юристів, психологів, соціологів. Така увага є виправданою, оскільки питання покарання стосується найважливіших життєвих благ громадян і ключових інтересів суспільного життя. Покарання не може бути всебічно досліджено лише юридичною наукою, оскільки це складне соціальне явище. Тому необхідно вирішити питання: чи повинно покарання взагалі існувати? На якій підставі суспільство розпоряджається найдорожчими благами людини: життям, здоров'ям, свободою, честю та гідністю?

У статті «покарання» розглянуто крізь призму історичного аналізу, який дозволяє зрозуміти витоки та еволюцію теорій кримінального покарання, що дає змогу краще усвідомити їх сучасне застосування та значення у системі виконання кримінальних покарань.

Ключові слова: виконання кримінальних покарань, обґрунтування покарання, відплата як різновид покарання, соціальна справедливість, відновне правосуддя, теорії покарань.

Anastasia KOGUT,

Postgraduate Student

ORCID ID: 0000-0002-1310-6758

kogut.n4544@gmail.com

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Kyiv, Ukraine

Yulia LANOVENKO,
PhD (Psychol.), Associate Professor,
Head of the Department of Psychology, KIBiT
ORCID ID: 0000-0002-0008-7308
lanovenko@kibit.edu.ua
Kyiv Institute of Business and Technology
Kyiv, Ukraine

THE ORIGINS OF THEORIES OF CRIMINAL PUNISHMENT: A HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS

The war in Ukraine has led to significant changes that have affected the life orientations of individuals and the country as a whole. According to the Constitution of Ukraine, a person, his life and health, honor and dignity, inviolability and security are recognized in Ukraine as the highest social value.

The state of society is largely determined by the state of government institutions and the characteristics of people who exercise power. Since ancient times, one of the tools of executive power and management of society has been punishment.

The idea of punishment has always attracted genuine interest from philosophers, jurists, psychologists, sociologists, and scholars from many other disciplines. This attention is entirely justified, as the issue of punishment concerns the most important life benefits of citizens and the key interests of social life.

Punishment cannot be comprehensively studied solely by legal science, as it is a complex social phenomenon. Before discussing the types of punishment, to whom and how it should be applied, a more general question must be addressed: should punishment exist as a phenomenon at all? It is also necessary to understand on what basis society disposes of the most precious earthly benefits of a person: life, health, freedom, honor, and dignity.

In this article, we examine «punishment» through the lens of the historical analysis, which is an important component of any research. To study psychology, one must have knowledge of its development and formation. We apply the same principle in studying issues of criminal punishment. Historical analysis allows us to understand the origins and evolution of theories of criminal punishment, which enables a better understanding of their modern application and significance in the penal system.

Keywords: *execution of criminal punishments, justification of punishment, retribution as a form of punishment, social justice, restorative justice, theories of punishment.*

Вступ

Війна в Україні зумовила значні зміни, які вплинули на життєві орієнтири окремих людей та країни загалом. За Конституцією України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Стан суспільства багато в чому визначається

станом інститутів влади та особливостями людей, які реалізують владні повноваження. З давнини існує один з інструментів виконавчої влади та управління суспільством – покарання.

Кожен із дослідників численних теорій покарання має звертатися до класифікації. Відома низка позицій, які визначають підходи до виконання покарань. Однією з перших на думку спадає ідея відплати, джерела якої сягають давньої Греції та Римської держави. Аристотель вважав, що відплата є законною і справедливою, проте її не можна порівнювати з помстою (Aristotle's, 2011). Квінтесенцією ідеї відплати стали теорії матеріальної відплати Канта (Kant, 2002) та діалектичної відплати Гегеля (Hegel, 2012), в яких покарання є необхідною та невідворотною реакцією на злочин, що виступає мірою урівняння у вигляді відплати.

Методи та матеріали

Трактування покарання механізмом виправлення було в Середньовіччі. Свідомість людини визначалася станом її душі, а злочин пояснювався гріхом чи ерессю. Тому покарання, на думку церковних мислителів, мало лікувати душу, очищаючи її від злих сил. Так, покарання було спрямоване до свідомості людини. Саме тоді стало застосовуватися покаюння перед священиком навіть у разі смертної кари (Zuiddam, 2022).

Теорія виправлення набула великого поширення в ХІХ ст.: єдина мета покарання – виправлення злочинця, щоб він за власним бажанням перестав бути небезпечним для суспільного спокою (Melissaris, 2015). Обґрунтуванням цієї ідеї та її просуванням займалися різні суспільні науки (філософія, психологія, соціологія, пенологія, кримінологія та пенітенціарія тощо). Прихильники теорії доводять, що моральне виправлення змінює духовний світ людини.

У другій половині ХVІІІ ст. практична діяльність в'язниць привертала увагу вчених, громадських та релігійних організацій, урядів багатьох держав, оскільки тюрма розглядалась ефективним засобом у боротьбі зі злочинністю: почали проводитися тюремні конгреси, винаходилися різні тюремні системи, в університетах відкривалися пенітенціарні кафедри. Наприкінці ХVІІІ ст. з'явилася нова галузь знань про виконання покарання у вигляді позбавлення волі – пенітенціарна наука. Предметом її вивчення стала практична діяльність тюремних установ. Започаткували нову галузь дослідження Говарда та Бентама (Bentham, 2000), значно вплинувши на гуманізацію системи покарання в усьому світі. Бентам зазначав, що покарання законне, бо корисне або, точніше, необхідне, адже страждання, завдане ним злочинцеві, не може бути порівняне з величезною користю, що приноситься ним суспільству (Bentham, 1982). Учений розробив принципи призначення покарання на основі розвитку ідей Монтеस्क'є та Беккарія про необхідність пропорційності злочину і покарання, при цьому чим швидше покарання настає за злочином, тим воно справедливіше і корисніше (Montesquieu, 1995; Beccaria & Cesare, 1995).

Водночас у сучасному світі, зокрема в Україні, підходи до кримінального правосуддя зазнають суттєвих змін. За останні десятиліття в нашій державі було

ініційовано багато законодавчих змін у підході до виконання кримінальних покарань. Про доцільність таких напрацювань свідчить статистика, що показує значне зниження «тюремного населення» в Україні (Табл. 1).

Таблиця 1.

Злочинність в Україні

ік	вс ього злочині в	к- ть осіб, які вчинил и злочин	к- ть потерпі- лих	к- ть тяжких злочині в	к- ть злочині в, учинени х неповно літніми	к- ть убивств	к- ть ув'язне- них
990	36 9 809						11 6 000
995	64 1 860						20 4 000
000	56 7 795	30 9 057		20 5 236		4 806	21 8 083
005	48 5 725	23 7 187	30 9 208	22 0 839	26 470	2 503	18 8 465
010	▲ 500 902	▼ 226 385	▲ 321 228	▼ 178 947	▲ 17 342	▲ 2 356	▲ 147 716
011	▲ 515 833	▼ 225 517	▼ 343 159	▼ 171 119	▼ 17 846	▼ 2 506	▲ 154 027
012	▼ 443 665	▼ 194 992	▼ 302 563	▼ 145 733	▼ 14 238	▼ 2 261	▼ 154 029
013	▲ 563 560	▼ 149 560	▲ 426 651	▲ 156 131	▼ 8 781	▼ 1 955	▼ 147 112
014	▼ 529 139	▼ 124 246	▼ 393 532	▼ 154 216	▼ 7 467	▲ 4 389	▼ 126 937
015	▲ 565 182	▼ 115 833	▲ 412 689	▲ 177 855	▼ 7 171	▼ 3 004	▼ 73 431
016	▲ 592 604	▼ 99 307	▼ 444 617	▼ 213 521	▼ 5 230	▼ 1 726	▼ 69 997
017	▼ 523 911	▲ 117 947	▼ 374 238	▼ 198 074	▼ 5 608	▼ 1 551	▼ 60 399
018	▼ 487 133	▼ 117 071	▼ 344 780	▼ 167 986	▼ 4 750	▼ 1 508	▼ 57 100

019	▼ 444 130	▼ 109 825	▼ 301 792	▼ 140 468	▼ 4 088	▼ 1 428	▼ 55 078
020	▼ 335 000	▼ 93 000			▼ 3 100	▼ 1 326	▼ 49 823
021	▼ 321 443				▼ 2 600		
022	▲ 362 636						
023	▲ 369 929						▼ 42 726

За наведеними даними, кількість злочинів із розгортанням повномасштабної війни зростає. Статистика рецидивів серед колишніх ув'язнених зменшується, однак залишається невтішною. Слід зауважити, що питання рецидиву є досить неоднозначним, адже рецидивом вважається злочин, який пов'язаний з попередньою судимістю. Зазначені проблеми спонукають поміркувати про доцільність наявних підходів до виконання кримінальних покарань та до вивчення розвитку ідей покарання, що дозволить всебічно зануритись у питання, визначити слабкі та сильні сторони і сформулювати новий підхід.

Результати

І. Філософські концепції покарання у працях Канта

У раціоналістичних уявленнях І. Канта про кримінальне покарання, в оригінальній пенологічній теорії, базисом виступає добре відома історикам та філософам концепція відплати – доктрина, яку філософ назвав «єдино розумною та можливою»: кримінальне покарання – ретроспективна кара, справедлива відплата за скоєний злочин у формі завданих від імені держави і суворо фіксованих страждань злочинцю за скоєне. Кант розглядав кримінальне покарання категоричним імперативом – безумовним обов'язком, продиктованим практичним розумом, сутність якого полягає у відплаті: злочин має бути покараний відповідно до принципу справедливості. Учений вважав цей принцип єдиною фундаментальною ідеєю, яка лежить в основі кримінального права і не залежить від інших міркувань, як користь чи практична вигода (Kant, 2002).

Покарання є одним із категоричних імперативів, а право покарання – право повелителя заподіяти страждання підлеглому за вчинений ним злочин. Покарання не повинно застосовуватись як засіб досягнення будь-якого блага для суспільства чи самого злочинця. Покарання має накладатися на злочинця лише тому, що той скоїв злочин. Він повинен бути визнаний таким, що підлягає покаранню до того, як виникне думка про те, що з цього покарання можна отримати користь. Кант підкреслював: навіть якщо суспільство вирішить саморозпуститися за згодою всіх його членів, останній злочинець, який

перебуває у в'язниці, все одно має бути страчений, щоб кожен отримав покарання, відповідне злочину, і була дотримана справедливість (Kant, 2012).

Використовуючи ідею формальної рівності і добре відоме «золоте правило» моральності у вирішенні питання про міру кримінального покарання, філософ наполягав не на симетричній (буквальній, тотожній) відплаті за типом старозавітного закону таліону «око за око, зуб за зуб», а на пропорційності (адекватності, відповідності) кримінального покарання вчиненому злочину.

II. «Покарання – відплата» у студіях Гегеля

Натомість Г.В.Ф. Гегель стверджував, що покарання може здійснюватися лише щодо зовнішньо небезпечного вчинку людини та не може поширюватися на її умонастрій. Покарання – відплата, проте не у рівності між шкодою, завданою злочинцем, і шкодою, заподіяною злочинцю у вигляді покарання (Hegel, 2012). Тому філософ розрізняє три види неправди (Гегель, 2000):

А. Порушення права чи громадянська неправда: індивідуальна воля суперечить абсолютній, не усвідомлюючи цього. Громадянська неправда є найменшою неправдою, оскільки порушує лише приватну волю, повністю визнаючи волю загальну, адже коли ми заперечуємо щось конкретне, це не означає заперечення цілого. Наприклад, троянда не червона – це відмова від конкретного кольору, але не від того, що вона має колір узагалі. Так само в питаннях права: кожна людина визнає саме право як таке і хоче, щоб з нею поводитися відповідно до нього, навіть якщо обговорюються окремі деталі чи випадки.

В. Наклеп і обман не порушують особистої волі, оскільки людина, яка обманює, не вважає це образою для себе. Однак подібні дії порушують спільну волю, тобто принципи права і справедливості, встановлені в суспільстві. Тож обман карається, бо підриває правопорядок.

С. Злочин та примус – відкрите посягання на саме право. Гегель зазначав, що злочин є справжньою неправдою, коли не поважається ані право в собі, ані право, яким воно мені здається, де порушено обидві сторони, суб'єктивну та об'єктивну. Оскільки злочин заперечує право (антитеза права), то, за законом діалектичного розвитку, ідея згодом самозаперечується. Запереченням заперечення, тобто дією позитивною, є покарання, що, безумовно, необхідне, бо свідчить про відновлення права.

Саме на цьому ґрунті повинні будуватися теорії покарання, а не на примарних правилах, що покарання як зло допустиме, оскільки вже існує інше зло (Hegel, 2012).

З наведеного вище мислитель формулює міру покарання. Зняття злочину – відплата, загальне почуття народів та індивідів свідчить, що злочин заслуговує на покарання і що зі злочинцем слід вчинити так само, як вчинив він. Це можна визнати принципом рівності, що розуміється Гегелем не грубою матеріальною відплатою Канта, а внутрішньою тотожністю (специфічна рівність). У покаранні взагалі розумна тільки відплата, бо за допомогою відплати підкоряється злочин (Бредун, 2011).

Для Гегеля право нерозривно пов'язане зі свободою: воля «вільна» за своєю природою, а свобода – її головна сутність. Правова система – простір, де свобода стає реальною. Право – засіб, через який свобода переходить від ідеї до практичного втілення у суспільстві. Держава має право карати (каральні заходи), оскільки вона, по суті, важливіша і могутніша за індивідів, які становлять державу, та вимагає жертви, коли проти неї вчиняються злочини (Гегель, 2000).

III. Теорія справедливості як підхід до покарання

Підходи відплати передбачають, що в суспільстві існують узгоджені правила, і ті, хто їх порушує, повинні бути покарані, щоб підтримувати цінності та правила. За Бенксом, щойно суспільство визначає основні правові принципи, покарання стає способом їх підтвердження і відображає моральний порядок, на якому вони засновані (Banks, 2013). Ньюман стверджує, що покарання відновлює рівновагу, порушену злочинцем (Newman, 2008). Дюркгейм припускає: покарання злочинців, які вчинили моральні злочини, є способом, за допомогою якого суспільство може далі формувати та підтримувати моральну свідомість. Він схвалює такі механізми покарання, що підсилюють моральне обурення, бо підвищується моральність суспільства (Newman, 2008).

Відплата означає: покарання має бути пропорційним злочину. Прихильники відплати відокремлюють покарання від помсти. Критика підходу відплати часто припускає, що це просто прославлена помста. Однак Нозіак вважає: помста може статися з невинною людиною, проте відплата здійснюється законними органами влади, які ідентифікували фактичного або ймовірного злочинця; законні механізми відплати встановлюють суворі процедурні стандарти, які обмежують покарання за злочини. Тож найчіткіше обґрунтування практики відплати походить від *lex talionis* із Біблійних часів та основного принципу: покарання для злочинця має бути рівноцінним тому, що злочинець вчинив щодо своєї жертви (Banks, 2013).

Закон старозавітних часів – «око за око, зуб за зуб» радше слугував попередженням. Якщо індивід не має поваги до ока свого ближнього, він має поважати власне. Так, щоб уникнути заподіяння собі шкоди, людина не повинна чинити зло іншому, бо заподіяне зло рівнозначно повернеться до неї.

Ідея осуду також принципово важлива в розумінні відплати. Прихильник моделі «справедливих заслуг» Е. Гірш розглядає осуд простим притягненням когось до відповідальності та передбачає донесення до кривдника повідомлення, що він навмисно завдав комусь тілесних ушкоджень, звідси, матиме несхвалення суспільства. Натомість С. Бенкс зауважує: основною перевагою такого покарання є вплив на правопорушника, оскільки покарання за конкретний злочин відображає порушені суспільні цінності. Гірш і Морріс підкреслюють: каральне покарання має стримуючий ефект (Morris, 1994; Banks, 2013).

До 1970-х рр. ідея відплати як виправдання покарання вважалася мстивою. У 1980-х рр. з'явилася нова форма теорії відплати – «справедлива заслуга»: злочинець повинен бути покараний не тільки через неправильне злочинне діяння, а й тому, що покарання має бути пропорційним злочину. Саме тут сучасні ретрибуціоністи відокремлюють кару від помсти. Покарання має бути

пропорційним злочину та не розглядатися як помста, оскільки існують обмеження щодо покарання і процедурних стандартів, яких слід дотримуватися. В основі підходу лежить шкала покарань, де найсуворіші заходи зарезервовані для найтяжчих злочинів, які часто розглядаються тарифними. Бенкс пояснює, що цей підхід до покарання не враховує, чи може правопорушник скоїти злочини в майбутньому, але зважає на його попередні судимості. При цьому більшість прихильників ідеї справедливості переконує: злочинцям, які вперше порушили закон, слід призначати м'якше покарання (Banks, 2013).

Одна з фундаментальних проблем теорії «справедливого покарання» в тому, що вона не дає чіткого визначення «належного чинного вироку» і не враховує жодних соціальних проблем (невигідне становище чи дискримінація), котрі можуть збільшити ймовірність вчинення злочину.

IV. Утилітарні теорії покарання

Теорія стримування – один із раних сучасних підходів до злочинності, який розглядає покарання засобом соціального контролю та базується на припущенні, що люди діють раціонально, із власних інтересів. Стимування ефективне, оскільки покарання приносить більше страждань, ніж задоволення від вчинення злочину. Перші аналітичні дискусії про стимування, викладені в утилітарному підході до покарання, часто приписують Беккарія та Бентаму. Беккарія наполягав, що покарання повинно мати превентивну, а не відплатну функцію, акцентуючи увагу на нелюдськості реакції на злочин у своєму часі (1760-ті рр.). Для утилітаристів (Бентам і Беккарія) головною метою покарання було запобігання майбутнім злочинам (Schofield, 2019).

На відміну від прибічників теорії відплати, які зосереджені на минулих подіях, утилітаристи та прихильники теорії стимування фокусуються на майбутніх наслідках. Якщо покарання не запобігає майбутнім злочинам, то лише збільшує страждання суспільства. Покарання більше стосується того, чи воно матиме стримуючий вплив на особу та суспільство загалом, ніж того, чи заслуговує людина на покарання. Незалежно від форми покарання, основна мета полягає в утриманні людей від вчинення злочинів у майбутньому – чинний підхід у політиці Сполучених Штатів щодо злочинності, зокрема в правилі «три помилки»: зобов'язання засуджувати осіб, які вчинили три серйозні злочини, до тривалих термінів ув'язнення. Ця практика засудження злочинців-рецидивістів стала надзвичайно популярною в США від кінця ХХ ст.

За класичною утилітарною теорією знаного англійського філософа і правознавця І. Бентама, основні людські мотивації – задоволення і страждання, а головний принцип моральності – принцип користі, що схвалює / не схвалює будь-яку дію залежно від того, чи збільшує / зменшує вона щастя тієї сторони, про інтерес якої йдеться. Будь-яке покарання є шкодою, всяке покарання – саме по собі зло. За принципом користі, якщо покарання допускається, то має усунути більше зло. Тож учений формулює практичні правила застосування кримінального покарання, що неприпустиме в таких випадках:

A. Де воно безпідставне, немає шкоди, якої б воно запобігало.

B. Де воно має бути недійсним, не може діяти так, щоб запобігти шкоді.

C. Де воно неприбуткове або надто дороге: завдана шкода більша за ту, яку воно повинно запобігти, а цілі покарання можна досягти м'якшими засобами (настановою, прикладом, відстрочкою, нагородою).

D. Де воно не є потрібним: шкоді можна запобігти або вона може припинитися сама по собі, без нього, тобто дешевше. При цьому дешевизна розуміється філософом не стільки в економічному, скільки в моральному сенсі; економія репресії постає економією людських страждань (Bentham, 1838-1843).

При кожному призначенні покарання правозастосувач повинен звертатися до запропонованої Бентамом таблиці «зла і витрат», що розділяє зло кримінального покарання на п'ять складників:

1. *Зло примусу* накладає більш чи менш важке позбавлення, залежно від ступеня задоволення, що може дати заборонена річ.

2. *Страждання*, спричинене покаранням, коли караються порушники закону.

3. *Зло передбачення покарання* (чи побоювання звинувачення), коли особа, яка вчинила злочин, відчуває, що зазнає його.

4. *Зло хибного переслідування*, властиве будь-якому кримінальному закону.

5. *Зло похідне* переноситься родичами або друзями засудженого.

Врахування зазначених складників має зумовити унікальність кожного акту призначення та виконання покарання. Вік, стать, звання, бідність чи багатство тощо повинні впливати на видозміну покарань за подібні злочини. Одне й те саме ув'язнення буде руйнівним для ділової людини, смертю для слабкого старого, вічною ганьбою для жінки, але нічим або майже нічим для людей, які перебувають в іншому становищі. Реалізація права покарання вимагає «моральної арифметики», а не дріб'язкової математичної пропорційності (Bentham, 1838-1843).

Теорія Бентама значно вплинула на подальший розвиток філософської та кримінально-правової думки. Починаючи з другої половини ХІХ ст., утилітарні теорії в кримінальному праві майже витіснили інші концепції та підходи.

V. Відновне правосуддя

Хоча відновне правосуддя є відносно новим методом реагування на злочини, однак є однією з найдавніших форм кримінального правосуддя. Брейтуейт припускає, що воно використовувалося в давньогрецькій, арабській та римській цивілізаціях і має глибокі корені в різних релігійних традиціях (Braithwaite, 1998). Куркі пояснює: відновне правосуддя ґрунтується на цінностях, які допомагають відшкодувати збитки, зцілювати та відновлювати стосунки між жертвами, правопорушниками й суспільством. Чільною відмінністю між традиційними підходами до покарання і відновним правосуддям є те, що державний або юридичний керівний орган не завжди грає центральну роль. Основні ідеали відновного правосуддя полягають у тому, що уряд повинен відмовитися від своєї монополії реагування на злочини на користь тих, кого це безпосередньо стосується – жертви, правопорушника і суспільства. Відновне правосуддя розглядає злочин як правопорушення проти конкретної людини або

спільноти, а не проти держави, у чому суттєво відрізняється від нинішньої системи кримінального правосуддя. Мета відновного правосуддя – відновлення жертви, спільноти та зруйнованих стосунків через процес, в якому можуть брати участь всі три сторони (Kurki, 2000).

Бенкс зауважує: відновне правосуддя не зосереджується на правопорушнику як суб'єкті реабілітації, а використовує соціальну підтримку і контроль як інструменти для його виправлення (Banks, 2013).

Відновне правосуддя не є м'яким варіантом для правопорушників і вимагає притягнення до відповідальності правопорушника та відшкодування для жертви.

У традиційній системі кримінального правосуддя відшкодування виплачується не жертві, а державі, майже завжди здійснюється у формі тюремного ув'язнення правопорушника. Відновне правосуддя надає багато варіантів реституції (відновлення), зокрема грошове відшкодування чи громадські роботи, адже скоєний злочин, насамперед, розглядається з позиції того, як він зруйнував стосунки між членами спільноти. Тож варто спробувати відновити порушені взаємини. Але каральне правосуддя більше зосереджене на покаранні правопорушника, що часто призводить до повного відокремлення правопорушника від жертви та суспільства, викликаючи в нього жаль до себе та свого стану, а не покаяння за злочин.

Практика відновного правосуддя використовувалась як реакція на різні злочини в США, передусім у програмах відвернення неповнолітніх від дрібних, ненасильницьких і несексуальних злочинів, часто підтримується чи створюється релігійними організаціями. Перша північноамериканська програма посередництва між жертвами і правопорушниками в Онтаріо була заснована працівниками Центрального комітету менонітів у 1974 році. Куркі припускає, що релігія та моральна теорія досі забезпечують міцну основу для відновного правосуддя, здебільшого приймає форму посередництва між жертвою та правопорушником, які забезпечують альтернативу традиційній моделі тюремного ув'язнення і повертають контроль над покаранням до тих, хто постраждав (Kurki, 2000). Доречно виокремити відмінності між кримінальним правосуддям та відновним правосуддям (Табл. 2).

Таблиця 2.

Порівняння видів правосуддя

Кримінальне правосуддя	Відновне правосуддя
Який закон було порушено?	Хто постраждав?
Хто порушив закон?	Яка була потреба?
На що заслуговує правопорушник (позбавлення волі, реабілітація)?	Чия це відповідальність?

У США з 1970-х рр. поступово впроваджують відновлення і громадські роботи у межах окремих вироків. Крім того, завдяки руху жертв 1990-х рр. апарати відновного правосуддя стають засобом, за допомогою якого голоси постраждалих можуть бути почуті.

Ідеї та виправдання покарання, описані вище, не є непохитними моральними переконаннями, а відображають поточні культурні цінності, на які впливають соціальні структури та процеси. Ідеї покарання за злочини еволюціонують, змінюються і часто змішуються відповідно до поточних соціально-політичних умов.

Висновки

Проведений аналіз спонукає до амбівалентних висновків, а саме:

I. Покарання є об'єктивно необхідним. Жодне суспільство не існувало та не існує без нього. Навіть віддалене майбутнє не дає підстав уявляти спільноту без покарання. Припущення, що еволюція суспільства автоматично призведе до зникнення покарання, постає привабливим, але занадто сміливим прогнозом, адже, зважаючи на статистику, навіть за позитивної тенденції до зниження злочинності час від часу відбуваються її спалахи.

II. Обговорюючи важливість філософського підходу до аналізу суспільних явищ, автори не мають наміру переоцінити його. Філософія, психологія, соціологія, юридичні науки не можуть обмежуватися визначенням абсолютних ідеальних форм суспільного життя, відповідних всім часам і народам. Пошук «ідеальної теорії», яка була би логічно несуперечливою та відповідала об'єктивній реальності, є надзвичайно складним і малоімовірним завданням. Отже, наука має зосередити свої зусилля не на створенні всеосяжних, проте більш уявних, ніж реальних основ для ідеї покарання, а на виконанні скромнішого завдання – вказати, з яких життєвих основ, потреб, мотивів, цілей має бути застосоване покарання.

III. Увага дослідників зосереджена на визначенні та обґрунтуванні цілей покарання. Прихильники теорії відплати знаходять підтвердження своїх ідей у творах грецьких та римських мислителів. Аристотель стверджував: відплата – законна і справедлива, проте її не слід плутати з помстою. Кант і Гегель розвинули теорію відплати в німецькій філософії. Покарання – необхідна і неминуча реакція на злочини, зокрема у формі відплати або компенсації. За Гегелем, ідею покарання не можна застосовувати до мислення людини, лише до її зовнішніх суспільно небезпечних дій. Кант переконував, що зло має бути віддане злу, і лише рівність за принципом може визначити міру покарання. Прибічники теорії корисності (наприклад, Бентам) підкреслюють, що покарання завжди є законним та необхідним, бо корисне для суспільства, і страждання, що воно завдає злочинцю, не вимірюються із величезною користю для соціуму. Спірним питанням стало те, чи досяжні цілі покарання в умовах тюремного ув'язнення, зумовивши розвиток ідеї відновного правосуддя, спрямованого на відновлення жертв, створення системи кримінального правосуддя, орієнтованої на жертв і відновлення правопорушників та спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бауман, З., Донскіс, Л. (2017) Плинне зло: Життя без альтернатив. Дух і Літера.

2. Бредун, І. В. (2011). «Філософія права» Гегеля: досвід сучасного прочитання. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки*, 958(1), 44, 12-16.
3. Гегель, Г.В.Ф. (2000). Основи філософії права, або Природне право і державознавство. Юніверс.
4. Гегель, Г.В.Ф. (2000). Філософія права. Юніверс.
5. Злочинність в Україні. [Електронний ресурс].
URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Злочинність_в_Україні.
6. Aristotle's Nicomachean ethics. (2011). University of Chicago Press.
7. Banks, C. (2013). Criminal Justice Ethics: Theory and Practice. 3rd ed. Sage Publications.
8. Beccaria, C. (1995). «Introduction». In *On Crimes and Punishment and Other Writings*. Cambridge University Press.
9. Bentham, J. (1838-1843). Edinburgh, W. Tait; [etc.].
10. Bentham, J. (1982). *Introduction into the Principles of Morals and Legislation*. Methuen.
11. Bentham, J. (2000). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Batoche Books Kitchener.
12. Braithwaite, J. (1998). Restorative Justice: Assessing an Immodest Theory and a Pessimistic Theory. In *Crime and Justice: A Review of Research*, 23. University of Chicago Press.
13. Dolinko, D. (2011). Punishment. In *The Oxford Handbook of Philosophy of Criminal Law*, 403-440. doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195314854.003.0014.
14. Duff, R. (2002). Virtue, Vice, and Criminal Liability: Do We Want an Aristotelian Criminal Law? *Buffalo Criminal Law Review*, 6(1), 147-184. <https://doi.org/10.1525/nclr.2002.6.1.147>.
15. Green, M.J. (2016). Authorization and the Right to Punish in Hobbes. *Pacific Philosophical Quarterly*, 97(1), 113-139. <https://doi.org/10.1111/papq.12097>.
16. Hegel (2012). *Philosophy of Mind*. [Електронний ресурс].
URL: <https://gutenberg.org/files/39064/39064-pdf.pdf>
17. Kant, I. (2012) *Groundwork of the metaphysics of morals*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Kant, I. (2002). *Kritik der reinen Vernunft*. Berlin.
19. Kurki, L. (2000). Restorative and Community Justice in the United States. *Crime and Justice*, 27, 235-303.
20. Montesquieu, Ch. (1995). The Severity of Criminal Law. In *The Portable Enlightenment Reader*. Penguin Books.
21. Newman, G. (2008). *The Punishment Response*. 2nd ed. Harrow and Heston.
22. Ryberg, J. (2022). The Philosophy of Punishment. In *Oxford Handbooks Online*. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197750506.013.1>.
23. Schofield, P. (2019). «The first steps rightly directed in the track of legislation»: Jeremy Bentham on Cesare Beccaria's Essay on Crimes and Punishments. *Diciottesimo Secolo*, 4, 65-74. DOI: 10.13128/ds-25439

24. Tonry, M. (2012). Punishment. *In The Oxford Handbook of Crime and Criminal Justice*, 95-125. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195395082.013.0004>.
25. Zuiddam, B.A. (2022). Repentance and forgiveness: Classical and patristic perspectives on a reformation theme. *In die Skriflig*, 56(1), a2813. <https://doi.org/10.4102/ids.v56i1.2813>.

REFERENCES:

1. Aristotle's Nicomachean ethics. (2011). University of Chicago Press.
2. Banks, C. (2013). *Criminal Justice Ethics: Theory and Practice*. 3rd ed. Sage Publications.
3. Bauman, Z., Donskis, L. (2017) *Plynye zlo: Zhyttia bez alternatyv*. Dukh i Litera.
4. Beccaria, C. (1995). «Introduction». In *On Crimes and Punishment and Other Writings*. Cambridge University Press. [in Ukrainian]
5. Bentham, J. (1838-1843). *Edinburgh, W. Tait; [etc.]*.
6. Bentham, J. (1982). *Introduction into the Principles of Morals and Legislation*. Methuen.
7. Bentham, J. (2000). *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Batoche Books Kitchener.
8. Braithwaite, J. (1998). *Restorative Justice: Assessing an Immodest Theory and a Pessimistic Theory*. In *Crime and Justice: A Review of Research*, 23. University of Chicago Press.
9. Bredun, I. V. (2011). «Filosofia prava» *Hehelia: dosvid suchasnoho prochyttania*. *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina. Seriya: Teoriia kultury i filosofii nauky*, 958(1), 44, 12-16. [in Ukrainian]
10. Dolinko, D. (2011). Punishment. *In The Oxford Handbook of Philosophy of Criminal Law*, 403-440. doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195314854.003.0014.
11. Duff, R. (2002). *Virtue, Vice, and Criminal Liability: Do We Want an Aristotelian Criminal Law?* *Buffalo Criminal Law Review*, 6(1), 147-184. <https://doi.org/10.1525/nclr.2002.6.1.147>.
12. Green, M.J. (2016). *Authorization and the Right to Punish in Hobbes*. *Pacific Philosophical Quarterly*, 97(1), 113-139. <https://doi.org/10.1111/papq.12097>.
13. Hegel, H.V.F. (2000). *Osnovy filosofii prava, abo Pryrodne pravo i derzhavoznavstvo*. Yunivers. [in Ukrainian]
14. Hegel, H.V.F. (2000). *Filosofia prava*. Yunivers. [in Ukrainian]
15. Hegel (2012). *Philosophy of Mind*. [Elektronnyi resurs]. URL: <https://gutenberg.org/files/39064/39064-pdf.pdf>
16. Kant, I. (2012) *Groundwork of the metaphysics of morals*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Kant, I. (2002). *Kritik der reinen Vernunft*. Berlin.
18. Kurki, L. (2000). *Restorative and Community Justice in the United States*. *Crime and Justice*, 27, 235-303.
19. Montesquieu, Ch. (1995). *The Severity of Criminal Law*. In *The Portable Enlightenment Reader*. Penguin Books.
20. Newman, G. (2008). *The Punishment Response*. 2nd ed. Harrow and Heston.

21. Ryberg, J. (2022). The Philosophy of Punishment. In Oxford Handbooks Online. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780197750506.013.1>.
22. Schofield, P. (2019). «The first steps rightly directed in the track of legislation»: Jeremy Bentham on Cesare Beccaria's Essay on Crimes and Punishments. *Diciottesimo Secolo*, 4, 65-74. DOI: 10.13128/ds-25439
23. Tonry, M. (2012). Punishment. In *The Oxford Handbook of Crime and Criminal Justice*, 95-125. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195395082.013.0004>.
24. Zlochynnist v Ukraini. [Elektronnyi resurs].
URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Злочинність_в_Україні. [in Ukrainian]
25. Zuiddam, B.A. (2022). Repentance and forgiveness: Classical and patristic perspectives on a reformation theme. In *die Skriflig*, 56(1), a2813. <https://doi.org/10.4102/ids.v56i1.2813>.

Отримано редакцією / Received: 20.09.24
Прорецензовано / Revised: 30.09.24
Схвалено до друку / Accepted: 08.10.24